

לא "חומרות", אלא הנדרות הלכתיות נסימיות

(תנובה למאמרו של דרור פיקסלר 'הרחקות בין הנצל לאשה בתקופת הנידות'; 'צ'הרי ב')

השאלה המרכזית שנידונה במאמרו של דרור פיקסלר היא תוקפן של הלכות ההרחקה, שרבות מהן הן "חומרות", בלשון הכותב. הטענה העיקרית שלו היא, שהרבה מהן נוצרו על ידי ראשוניים ואחרונים, ועל כן אין להם תוקף מחייב מבחינה הלכתית. לכך מוקדש רוב המאמר, המחלק הלכות אלו לפי תקופות.

בסוף הדברים מובאת טענה שניה, שהשינוי במעמד האשה ראוי שיביא גם שינוי הלכתי. טענה שניה זו יכולה לכאורה להיאמר גם ללא קשר לשאלת התוקף ההלכתי של הלכות מאוחרות. גם לגבי דברים המפורשים בחז"ל ניתן לטעון ששינוי מציאות מביא שינוי בדין. נראה שהכותב חיבר את שני הדברים מתוך הנחה, שבמקרה של שינוי, יותר קל לשנות דברי אחרונים מאשר להתעמת עם גמרות מפורשות. בסוף הדברים נאמר בפירוש שבעצם אין תוקף כלל להלכות מאוחרות.

א. מחלוקות הפוסקים - בהבנת הגדרים הבסיסיים של ההרחקות

לגבי השאלה המרכזית שעלתה כאן, יש לעני"ד טעות חמורה בהנחת היסוד של המאמר. בהלכות הנדונות לא מדובר כלל על תקנות של אחרונים או "חומרות", אלא על יישום הכללים הבסיסיים של הגמרא בנושא זה. לגבי חלק גדול מהעניינים קיימות מחלוקות, כפי שהובאו על ידי הכותב, כמו שבכל התחומים בתורה אנו מוצאים מחלוקת בהבנת הלכות ובהשלכות המעשיות שלהם, אך מובן שדבר זה אינו פוגע כלל בתוקף ההלכתי של הדעה שהתקבלה להלכה. [לא נדון פה בשאלה כיצד מחליטים איזו דעה מתקבלת להלכה - כללי הפסיקה המקובלים בתורה כולה יחולו גם כאן]. ניתן להביא לכך דוגמאות רבות מנושאים הלכתיים מרכזיים ביותר, אולם אסתפק בדוגמא שנראית לכאורה פעוטה. ידוע פסק ההלכה של הגרש"ז אוירבך זצ"ל האוסר פתיחת פקק הברגה בשבת. לדעתו יש בזה משום עשיית כלי. לעומתו

יש חולקים ומתירים זאת. יכול מאן דהוא לומר: זו חומרא של אחרונים, ולכן אין לה תוקף. אולם, המחלוקת כאן אינה בשאלת חידוש חומרות, אלא בהבנת ההגדרות ההלכתיות של עשיית כלי. לו יצויר שעל פי הכללים נקבע שדעתו של הרש"ז התקבלה להלכה - הרי זו הלכה פסוקה, והפותח פקק הברגה בשבת עובר על איסור דאורייתא של עשיית כלי. כך גם בהבנת גזירות חכמים. הבנה מסוימת של האחרונים שהתקבלה להלכה בשו"ע ובפוסקים - היא ההבנה המחייבת, ותוקף הדברים כתוקף עיקר הגזירה לכל דבר. אעבור בקיצור על ה"חומרות" העיקריות המובאות בפרק ה' של המאמר, על מנת להוכיח את הנ"ל (ייתכן שחלק מהרשימה לא התקבל על ידי רוב הפוסקים להלכה, אולם אינני מתייחס כרגע לשאלה זו).

א. נגיעת מלבושים - ברור שהחיד"א הבין שזה כלול באיסור נגיעה, כפי שהגמ' אומרת בשבת לגבי "הוא בבגדו והיא בבגדה". לדעתו, הרגשת בן הזוג באמצעות הבגד נחשבת כנגיעה. דבר זה הוא מאד מסתבר לדעתי, וברור שהוא לא ראה עצמו כמחדש חומרא, שהרי הוא עצמו סובר שאין אפשרות לחדש גזירות בימינו.

ב. מסירת תינוק בזמן הברית ושלא בזמן הברית - יסוד האיסור באיסור הושטה. צירוף דוגמא זו לרשימת החומרות של האחרונים מוכיח בעליל את דברי לעיל: המחלוקת באחרונים אינה על חומרא, אלא להפך, על "קולא". עיקר הדין מוסכם על כולם, שיש איסור הושטה, ולפיכך פשט הדברים שיש לאסור גם בתינוק וגם בברית. יש שרצו להקל מסיבות מסוימות, ויש שחלקו עליהם, האם ניתן לומר שהמחמירים חידשו כאן חומרא, ועל כן אין לזה תוקף הלכתי? ההיתר של התשב"ץ מעלה תמיהה אצל אחרונים רבים, שהרי אם מדובר על חשש נגיעה מה התועלת ב"חי נושא את עצמו"?

נישוק תינוק המוחזק על ידי האשה דורש קירבה פיזית גדולה, וחשש הנגיעה אינו פחות מבכל מסירה, ועל כן לא ברור מדוע הכותב קובע כדבר פשוט שהתרחקו מאד מהאיסור המקורי.

ג. להשתמש בנר שבידה - ברור שהאוסרים ראו זאת כדין הושטה, או כמעשה של חיבה, האסור מעיקר הדין. הרי בכל התורה מצאנו שחכמים נתנו דוגמאות, ובכול דור מצאו את המציאות הדומה לדוגמאות אלו, ראה רמב"ם ה' מאכלות אסורות טז, ט. במאמר נכתב שה'איגרות משה' ניסה לחלק בין נר הבדלה להדלקה מנר שבידה. לענ"ד יש כאן חוסר דיוק, המעיין באג"מ יגלה שהוא לא ראה זאת כחומרא, אלא שייך להגדרה הלכתית של "חיבור". ברור שהוא הבין את דברי האחרונים כדין הנובע מניתוח הלכתי, ולא כחומרא שנשלפה מן המותן. ברור גם שהוא מקבל דעה זו להלכה ואינו חולק עליה. הוא לא "ניסה" לחלק כדברי הכותב, אלא כתב חילוק הבנוי לדעתו על הגדרה הלכתית של גזירה זו, והכריע להלכה על פי חילוק זה.

ד. כמו כן לגבי ניפוח בפיו, הנפת מניפה, קריאה בספר אחד ועוד - כבכל מחלוקת, האחרונים נחלקו האם זה כלול בהגדרות הבסיסיות, האם כוחו כגופו וכו'. המבחן של התוקף ההלכתי במקרה כזה הוא אך ורק השאלה איזו דעה התקבלה להלכה. ה. הגדרת שיורי כוס - ברור שלא מדובר על חומרא של אחרונים, אלא על הבנת גדרי האיסור הבסיסי, וכנ"ל.

ו. שכיבה במיטת הבעל - הטי"ז הבין בפשטות שהאיסור מלכתחילה הוא הדין, כשם שאסור לבעל לשכב במיטת אשתו כל שכן שאסור לאשה לשכב במיטת הבעל. לא מדובר כאן על לימוד בקי"ו שהוא מיי"ג מידות, אלא על הבנת הגזירה הבסיסית. ניתן לחלוק על הקי"ו הנ"ל, אולם מדוע הטי"ז לא רשאי להבין כך את הדין הבסיסי? שאלת תוקף חומרות חדשות של אחרונים אינה שייכת כאן כלל.

ז. ענין טיול הוא דוגמא מצוינת לכך שהראשונים שאסרו זאת אע"פ שאינו מפורש בגמרא, הבינו שדבר זה גורם לחיבה, ולכן הוא כלול בדיני הרחקות. גם לולא הראשונים יש כאן סברא פשוטה, הנשמעת מזוגות רבים, שזוג היוצא לבד לטיול במקומות מבודדים, יש בזה התקרבות וחיבה גדולה ומיוחדת בין בני הזוג יותר מדוגמאות המובאות בגמרא.

ח. שאלת קול ושיער באשה אינה חומרא של אחרונים, אלא שאלת עקרונית בהבנת הגמי המגדירה זאת כערוה.

אסכם אפוא סעיף זה: כבכל מקרה של פסיקת הלכה במחלוקות, גם כאן ישנן מחלוקות בין הפוסקים בהבנת גדרי ההלכה, ויש לפסוק על פי כללי הפסיקה המקובלים. אין שום בסיס לטענה שמדובר על חומרות שאינם כלולות בדברי חז"ל ולכן אין להן תוקף.

[למותר לציין שדברי העורך בסוף המאמר מקובלים עלי לחלוטין, וגם למנהגים שהונהגו לאחר תקופת חז"ל יש תוקף הלכתי מחייב. עי' ברמ"א סי' קצ"ו בענין המתנת חמישה ימים לפני ספירת הנקיים, שהפורץ גדר ישכנו נחש, ונדמה שאין מי שיערער על התוקף ההלכתי של תקנה זו, ורבות מאד כמותה המובאות בשו"ע ובפוסקים. רציתי רק להראות שבנידון דנן אין כלל שאלה כזו].

ב. השינויים החברתיים - סיבה להמעט בהרחקות?

הטענה השניה גורסת שחל שינוי במציאות, ועל כן יש לשנות את ההלכה. כמובן שהדבר לא ניתן להיאמר לגבי עיקר ההלכה המקובלת עלינו ועל דורותינו ועל כל דורות בית ישראל, ואינה ניתנת ח"ו לשינוי (וברור שגם הכותב לא התכוון לכך). לעומת זאת במקרים חריגים, כאשר חכמי הדור מגיעים למסקנה שהלכה מסוימת מלכתחילה לא נאמרה בתנאים אלו - יש מקום לשקול זאת. דוגמא לכך ההיתר הרווח בימינו לקרוא לאור החשמל בשבת, בגלל

שאינן חשש שמא יטה, אע"פ שנהר חשמלי נחשב לאש לגבי איסור הבערה. גם בענייני נידה מצאנו כעין זה. למשל, רוב הנשים אינן נוהגות היום ללכת למקוה בין השמשות, ועוד דוגמאות. גם לגבי הרחקות, ייתכן שתימצא דוגמא כזו, לא משום שאין לחומרות תוקף, אלא משום שניתן לומר בהלכה זו שלא נאמרה על כגון דא. כמובן כל זה מדובר בפרטים מסוימים, ולא ב"חיסול כללי". כמו כן הדבר מתאפשר רק לאחר דיון מעמיק של גדולי הפוסקים, כפי שנעשה בדוגמא הנ"ל. לא אכנס כאן לשאלה הכללית של בי"ד המבטל דברי בי"ד חבירו, דבר שלא שייך כלל במצב הנוכחי.

לגבי שינוי המציאות עלי לציין, בדרך אגב בלבד, שכשם שנטען שהמצב בדורנו יכול להיות סיבה להקל, ניתן לטעון גם את ההפך: במציאות הקיימת יש גם סיבות היכולות להוביל לצורך בתוספת הרחקה ולא רק בצמצומה. עלינו לזכור שתפקיד ההרחקות הוא למנוע מצב שבו יגיעו לאיסורים דאורייתא. כפי שנכתב במאמר קיים הבדל משמעותי בין חברה נפרדת, לחברה שבה המפגש בין גברים לנשים אינו מוגבל. שינוי זה אולי משפיע על סוג הפעולה העלול לגרום לקרבה בזמן הנידודות, אולם אינו מפחית באופן כללי את הצורך בהרחקות. השינוי הוא לא רק במעמד האשה בציבור, אלא אף בתוך הבית. מערכת היחסים שבין בני הזוג שונה מאד משהיתה בדורות הקודמים, ונראה שהצורך בקרבה גופנית כלשהי גדול משהיה. לא פעם שומעים מבני זוג עד כמה התמיכה הנפשית ההדדית חסירה להם במצבים מסוימים, משום ההרגל להביע ולתמוך באמצעות קירבה ממשית. קימות סיבות נוספות רבות שאינן כאן המקום לפורטן, שהניתוק בין בני הזוג היום קשה הרבה יותר. השתלבות האשה בחברה, והעובדה שאנו חיים בחברה מעורבת, אינם מפחיתים קושי זה כלל, ואולי אף מגדילים אותו.

בכל תחום, אדם הרוצה לעמוד בדבר הקשה לו, קובע לעצמו גדרים כדי להבטיח שהעניין העיקרי לא ייפגע. גם בנידון דידן יש מקום לדון, דווקא במציאות שלנו, מה הם הגדרים הנחוצים כדי להקל על הציבור את העמידה בדרישות ההלכה בזמן האיסור, ואין זה המקום לדון בכך.

מכל מקום, עקרונית היכולת לשנות בדיני ההרחקות, אינה שונה משאר חלקי התורה, ומוגבלת היא מאד, כאמור לעיל.

ג. כותבי מאמרים - היזהרו בדבריכם

טרם אסיים אסביר מדוע לדעתי ראוי באופן כללי להיזהר בפרסום מאמרים מעין אלו. מטרת המאמר, כפי שמובאת בסופו: "לסכם את הנושא ולעורר את הענין בו". משמעות הדבר שלדעת הכותב ראוי שיתקיים דיון ציבורי בנושא, מתוך תקווה שזה יוביל לשינוי אליו חותר המאמר. דא עקא, שנושאים מסוג זה אינם אמורים לעמוד לדיון ציבורי, אלא לדיון הלכתי

בלבד. קשה לראות מה תועלת יש בכך שסיכום כעין זה יעמוד בפני ציבור רחב, ולעומת זאת קיים חשש שאצל חלק מהציבור הדבר יעורר ספקות ואפילו חוסר אימון כלפי ספרי ההלכה הנפוצים.

שאלת הסמכות ההלכתית היא אחת השאלות הקשות ביותר בציבור שלנו, כאשר קיימת תחושה שאין סמכות הלכתית מחייבת. מוסד ה"מרא דאתרא" כמעט לא קיים, שלא לדבר על סנהדרין וכו', כך שכל אחד בוחר לעצמו את הסמכות ההלכתית הנראית לו, ובעת הצורך עובר לסמכות אחרת (נושא זה ראוי לדיון יסודי, ואכמ"ל). החשש הוא שבעקבות מאמר כזה יהיה מי שיגיע למסקנה שלא צריך כלל לשאול את הרב, אלא יפתח את המאמר, יראה מה התקנות שלדעת הכותב הן מזמן התלמוד, וכל השאר לא שרירין ולא קיימין.

כתב הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (כב, יז): "אין דורשין בסתרי עריות בשלושה, מפני שהאחד טרוד בשאלת הרב, והשנים נושאים ונותנים זה עם זה ואין דעתם פנויה לשמוע, שדעתו של אדם קרובה אצל עריות, אם נסתפק לו דבר ששמע מורה להקל". דברים הנדפסים מתפרסמים בפני יותר משלושה, וגם אם ברור שלא זאת היתה כוונת הכותב, לכאורה היה מקום לחשוש שהמאמר יעורר אצל מישהו ספק לגבי הלכות אלו, והוא יבוא להקל ראש בזה.

המונח המרכזי במאמר זה הוא "חומרא", בהטיות שונות. מונח זה מופיע גם לגבי דברים המוזכרים בגמרא, ובאופן עקבי לגבי ההלכות שנפסקו על ידי הראשונים והאחרונים. ניתן לפרש מונח זה בכמה אופנים, אולם נדמה שהפירוש הנפוץ הוא שבעצם לא מדובר על דבר מחייב מבחינה הלכתית, אלא החמרה המתאימה, במקרה הטוב, לצדיקים הגמורים, ובמקרה הפחות טוב - לחסידים שוטים. עצם השימוש במונח זה כתיאור הבסיס של הלכות אלו, עלול להוביל למסקנה שאין חייבים לקיימן, גם ללא שום פרשנות נוספת.

נראה לי שדברי הכותב היו מתקבלים טוב יותר, אילו היה מתמקד בהלכה מסוימת שלדעתו אולי לא נאמרה למצב הקיים במקומותינו, היה דן במקורות ההלכה ובהבנת העיקרון שלה, מסביר מדוע לדעתו המציאות החדשה דורשת דיון מחודש בהגדרותיה, ומנסה לחזק דבריו בפסקי הלכה קיימים, כדרכה של תורה.

אסיים בציטוט מספרו של הרב נריה זצ"ל 'מועדי הראיה':

סיפר הסופר ר' שמואל הלוי עגנון ז"ל: פעם אחת נזדמנה לבית הרב חבורת חכמים וסופרים, ובתוך השיחה השמיע אחד מן החבורה דברי ביקורת על הסייגים שעשו חכמים בכל דור ודור. נרתע הרב מכיסאו מתוך צער ונראה כועס. אבל מיד הבליע כעסו בליבו, כדרכו בקודש, וענה בנעימה: שמעתי דבר ונזכרתי במעשה. מעשה בגדול אחד שנזדמן לכפר ושקעה עליו חמה והצורך ללון שם, ביקש מן הכפרי שהתאכסן אצלו גמרא ללמוד בה, ולא היה לו. לבסוף שאל את הכפרי: וסידור יש לך? הביא

לו סידור ישן. קרא הרב בפירושי הסידור כל הלילה ומצא בו הרבה דברים נאים, ביקש לקנותו בדמים מרובים ולא נתרצה הכפרי למכרו. אמר לו הרב: אתן לך במקומו סידור חדש מקושט בטבלאות נאות, ולא נתרצה הכפרי. שאל אותו הרב: מה טעם? אמר לו: רבי, רגיל אני לקום בבוקר, וכשאני קם אוהב אני לשתות כוס חמין, ונוהג אני להרתיח את החמין בעצמי, וכדי שתאחז האש מהר נוטל אני נייר ומציתו ומשיאו תחת הקסמין, והואיל ואין הנייר מצוי בביתי, נוהג אני לתלוש קטע של דף מהסידור, מאחז בו את האש, וכן כל פעם שאני מעלה את מקטרתני אני תולש לי דף מן הסידור ומצית בו, והרי אני כבן שבעים שנה ועדיין הסידור עצמו בעינו עומד שעדיין לא הגעתי ל"מה טובו", שכל הדפים שתלשתי אינם מגוף הסידור...

